

ТЕЗА ВЕЋА ОД РОМАНА

(Ивана Бодрожич: *Синови, кћери*, Орфелин издаваштво, Нови Сад, 2020)

Има тема које су просто веће од књижевности. Можда ово звучи претенциозно с једне, а ниподаштавајуће с друге стране, али књижевност је конвенција, прихватамо да су знакови на папиру знамења једног света који се, док читамо, одвија у нашим главама. Она је, дакле, ствар договора, пут којим прелазимо стицањем све већих компетенција које би требало да нас одведу у свет нових емотивних, интелектуалних и метафизичких спознаја. Литература то не ради избором теме, јер да је тако, сва би књижевност била исцрпљена још у антици. Досезање до такозваног метафизичког нивоа у књижевном делу (како је то назвао Ингарден) постиже се избором изражајних средстава, спојем наизглед неспојивог, бежањем од познатог, трагањем за исказом оног неисказивог. Другим речима, а да се послужим оним што теорија и пракса књижевности већ увелико познаје – литература треба да нас натера на катарзу (Аристотел) и/или епифанију (Џојс). Ипак, књижевност је и ствар моде. Неке теме добију на популарности, односно читаности, па се дешава да се списатељице/писци баве питањима о којима не знају готово ништа или тек помало и онда пред тиме литерарност, као уметнички квалитативан израз текста, мора да погне главу. А како рече Витгенштајн, о ономе о чему се не зна ништа, најбоље је ћутати.

Тема промене пола оперативним путем, прелазак из бивања женом/мушкарцем у бивање мушкарцем/женом постала је прилично актуелна у последње време. С правом. Њена актуелност је разумљива не само зато што нама закључаним у чврсто изабране/наметнуте/сигурне полне и родне улоге даје прилику да воајерски завиримо испод коже особа којима биолошки урођен пол није удобан, односно које желе да се промене. Поврх задовољења ове скопофилске потребе, питање промене пола подразумева и читав низ питања о слободи избора, али и идентитету, приватности, утицају друштва на појединца, о патријархату, феминизму (без обзира на смер помануте промене) и многа друга из области биополитике.

Кад је ове године, након паузе од годину дана због пандемије, на Књижевним сусретима *Cum grano salis* додељена награда Меша Селимовић роману *Синови, кћери* Иване Бодрожич жири је с правом легитимисао ову тему и довео је у жижу јавности. Она, дакако, није нова, чак је све више има у регионалној књижевности, њом се баве, на пример, Еспи Томичић у роману *Your love is king* или Игор Штикс у драми *Зрењанин*. Књижевност је на тај начин преузела на себе да подстакне расправу која би требало да се одвија у друштву и у којој би требало да узму учешће неки сасвим други чиниоци, на пример, здравство, судство и образовање. Књижевност, наравно, а под тим мислим на читаво књижевно поље које укључује ауторе, издаваче, критичаре, жирије, промотере,

али и читаоце би требало да буде свесна својих ограничења и да се након постављања питања и указивања на неправде просто повуче и склони јер њен посао је да се бави емоцијама кроз текст, а не било каквом регулативом. У том смислу, веома је важно што је жири скупио храбрости да награди списатељицу млађе генерације која пише о теми која и у свом изворном и у свом пренесеном значењу може да има огроман утицај на једно друштво. И то је више него битно, штавише. Улога књижевног поља би се ту и завршила.

Проблеми с романом *Синови*, *кћери* међутим наступају на неким другим нивоима, а највише на стварању оног што смо, у недостатку бољег појма, назвали литерарност, а што подразумева естетски вишак вредности. Односно, као што сам себи дао слободу да утврдим на почетку, ушавши у једну тему која је веома сложена, текст напослетку бива поједен, престаје да буде роман и постаје нешто сасвим друго. Не помаже ни чињеница да је Ивана Бодрожич одустала од тога да три гласа који се јављају у причи драматуршки јасније расплете. Заплет је јасан сваком пажљивом читаоцу, али расплет у потпуности изостаје и то је добро јер би се његовим увођењем на одређен начин изневерило оно што роман покушава – детекција стања, постављање питања, одсуство тумачења. Неко би то можда назвао кукавичлуком, неко лошом романескном структуром, али мени се чини да је то заправо једино што је књижевно вредно у овој књизи, односно једино што се опире клишеу.

Можда је први глас који припада Луцији, девојци страдалој у саобраћајној несрећи или у покушају самоубиства, једини и аутентичан. Њему припада и највише текста у поређењу с преостала два. Њено здравствено стање, из којег следе њено наративно знање и моћ, стање је веома сложено, она је непокретна, везана за постелу, одузета јој је моћ говора, али чује и може вертикално да покреће очи. Она обитава у институцији за палијативну негу у близини Вараждина. Прича коју нам приповеда комбинација је реминисценција на живот пре несреће, као и оно што у тренутку приповедања може да види и сазна. Овакав начин приповедања карактеристичан је и за преостала два гласа у књизи од којих други припада њеном момку Доријану, који је у детињству био девојчица, док трећи припада Луцијиној мајци. Главни проблем с Доријановим и мајчиним гласом јесте да неодољиво подсећају на Луцијин. Не постоји језичка идиосинкразија, нема никакве промене тона, ритма, фразирања – све је исто од прве до последње странице. Ако је списатељица желела да напише нешто што наративном структуром подсећа на *Буку и бес*, онда је изневерила основно начело аутентичности гласова. Ко год је прочитао Фокнерово ремек-дело не може да заборави Бенџијев глас. Овим не поредим нивое знања Бенџија и Луције, штавише, само желим да истакнем да је начин његовог говора, екстреман какав јесте, нешто што вам заувек остаје у памћењу. Ипак, што је још важније, усклађен је с нивоима знања и образовања које Бенџи поседује. Насупрот таквој разноврсности стоје гласови Луције, њене мајке и Доријана.

Друга ствар која боде очи јесте одсуство храбрости да се искажу сложености идентитетских борби кроз које пролазе Луција и Доријан. На страну што је и мотивацијски слабо обрађена њена овисност о мајци и породици која је на крају одведе у ауто који заустави на пружи и сачека у њему воз, али томе би могло да се прогледа кроз прсте.

Много већи проблем јесте клишетизована поставка стварности кроз коју пролазе протагонисти. Све што се дешава у роману, а тиче се одрастања женских ликова као да је већ виђено, а слично је и поводом Доријановог детињства. Наравно да је могуће тврдити да нико од нас не живи егземпларан живот, сва наша детињства личе једно на друго. Међутим, промена кроз коју Доријан пролази је супстанцијална, а ми као читаоци то нисмо доживели у тексту. Не постоји интензитет сцена, нема упечатљивих догађаја, а нема ни оне значајне тишине, оне „наметљиве одсутности“. Ако код Луције и њене мајке постоји и оно што бисмо могли да назовемо породичном анамнезом кроз коју је могуће разумети симболику наслова, она код Доријана изостаје. Ауторка јесте ишла за идејом стишане драматургије, односно неспектакуларности, што може да буде разумљиво кад је у питању поменути скопофилија, уживање у погледу у друге, посебно у њихове патње. Правити спектакл од текста значило би доливати уље на ватру. Ипак, читаоци траже мотивацију да наставе с читањем текста, а она, посебно она која би произлазила из карактера и судбина протагониста, изостаје јер изостаје и специфична тежина поменутих ликова. Речју, превише су плошни, једнообразни, једноставни. На пример, Луција стихијски мења понашање према Доријану и некако се сувише лако и пречесто подвргава вољи својих мајке и брата. Он пак делује као неки трећеразредни трагички јунак кад говори како све уништава око себе. Да су у питању односи међу друштвено нормираним хетеросексуалним паром све то бисмо посматрали с благим подсмехом. Овако, с обзиром на то да се ради о друштвено ненормираном односу, ствари би требало да гледамо „другим“ очима. Ако бисмо прихватили такво гледање на ствари, онда би дошло до додатне дискриминације особа које су ионако готово без изузетка дискриминисане на Западном Балкану. Речју, књижевност која није добра, не ваља кад описује било какве односе међу људима, у свим њиховим варијацијама. Књижевност мора да буде боља како би оно за шта се бори, у овом случају идеја слободе избора у суштинском смислу речи, била довољно изазовна и привлачна, да би била заводљива и пријемчива.

Можда је ово максималистички захтев, могуће је да су очекивања велика посебно стога што је оно што списатељица има од оруђа језик. Да у њему ствара и да се њим служи како би фиктивни свет, јунаке који делају и њихове односе учинила што пластичнијим, што онеобичајенијим (у смислу руског формализма, па чак и у смислу Брехтовог Верфремдунга), што уверљивијим.

Нажалост, чини се да је Ивана Бодрожич остала на књижевно нижем нивоу од жељеног и/или очекиваног, те да је тема надрасла само дело. Текст није успео њоме да овлада, она је превише јака или провокативна и од шуме се не види дрво. Омађијани приликом да завиримо у оно што нас привлачи, али нам је непознато и страно, заборавили смо да погледамо како је књига написана, а она ја написана само просечно, као лош домаћи филм, увек амбициозан, а често неодглумљен и нережиран до краја.